
M Ű H E L Y

TANDORI DEZSŐ

Mint minden állandó

---

1. A LOMB RÁKÉPZELÉSE

Bár a bizonytalanság bennem, a terep: körülöttem. Sosem hittem volna vele ily' fő foglalkozást. Késett a tél; és ennek örültünk. Nyereség volt így minden nap, hét; már-már egy hónap. A novemberben hirtelen leesett hó ránk ijesztett; de ahogy lenni szokott, hasznunkra vált, hogy komolyan vettük. És meghoztuk a búza, a szotyola adagjait. Akkor: negyven napnál is hosszabb szünet! Közben: mennyi bizonytalankodás; bennem, velem legalábbis. Ki és mi részéről? Képzelkedés volt? Valami utólag is igazolta? Most ez akkor hát a tél, harmincadikától, s ma, új év elsején minden oly' igen magától értetődik. Semmit sem tudok! Csak a terep, jobban, mint valaha, főbben, itt van körülöttem. Itt van körülöttünk; de ki beszélhet ilyesről másika bármi közel nevében! Nap mint nap jártam, ha csak e több, mint negyven nap alatt is, ezt a kis részt a ház s a hídfő közt. És előtte, kevés híján, negyvenhét éve. Mégsem tudtam róla sosem épp ezt, ezt, amit ma. Belejátszik-e valami történéssé? Mi „volt” velem akkor, most már szinte „örökké”? A friss benyomások szerint ítélünk; s a legfrissebb a jelen. Ahogy a madzaggal átfűzött etetőpoharak legcélszerűbb helyeit keresem, az újakét, a régi, téliesen csupasz bokor ágszövevényében, fölénk képzelem a lombot, az idei tavaszt. Nem, nem „azért”! Hanem mert ha majdani jó sűrű-lombos helyre akasztom a poharat most a sárgálló bőru gallyakon, nehezen férnek hozzá a magokhoz a nem kívánatos nagyobb testű madarak!

2. SÚLYPONTÁTHELYEZŐDÉS

A hídfő – az *egyik* hídfő – felé kezdtük ma az utat; mert az egykori teljes terep mindkét vége hídfő. A középső az elhanyagoltabb rész. Lenne! Mert dehogy marad az. Kicsit kicsik, de gondom volt rá eddig több, mint egy évtizeden át. Van egy holt szakasz, ezt néhány télen az alsó rakparton tettem meg, a víz kö szegélyén, feketült hóroskadékban gázolva, tócsákon át, tcherautók szuperfröccseiben; láttam belezett matracot, kerékdobot, patkót, mindegy, mit, csak a lábam elé kellett nézmem, bele ne gyalogoljak a mélybe. A várost is néztem, persze. Az időt mértem, igyekeztem. Próbáltam beosztani időmet ebben a városban. Azóta csak fogyott az idő, növekedett a mellékes környék, mellyel mintha szívesebben foglalkoztam volna, mint a terep túlságosan meghatározott feladatkörével. Súlypontáthelyeződés, ami az idén történt velem? A bizonytalanság az abbahagyásig jutott valami másik ily fő dologban. Maradt a gondolat; az agyonképzelés szorongásai hajnalban; jött a megkönnyebbülés. Amire semmi ok pedig. A balsejtelmeken, mint lent a rakparton gyakoroltam, „valahogy úgy” gyalogoltam át. És most: két hónapig, a fűvel előbukkanó két és feledikig, legalább, ez a legfontosabb. Így lehet majd átvészelnem az átmenetet. Honnét hová? Nem minden áthelyeződésről vannak fogható fogalmaink a szavakkal. A poharak, az etetők: nem zárnak ki semmit. A tavasz fogja *őket* bezárni, miközben minden hihetetlenül tárt lesz, tágabb lesz, a közeli átvágatok csak, elszőrom lépéseimet és az itthoni madaraktól maradt maradékot, aztán – neki! Hová? Minek? Őszre beáll az új bizonytalanság; aztán a tél, az elmaradni-várt, a várt, a végre várt, a terep, melyre minden jó ráfogható; örök és mégsem az.

3. MINT MINDEN ÁLLANDÓ

Mint minden, aminek állnia kell; amit állni kell; aminek maradása van, állítólag. Mi van mindezzel? Ki tudja megmondani. Derülátással maradtam könnyebb őszi öltözetemnél; fáztam, és másnap már vastagabb ing, tréninges, hosszú alsó, bélelt kesztyű következett. Micsoda öröm volt, hogy elfogytak az adagok! Hogy oly' remek helyen vannak a poharak! Ekkora a fogyasztók köre! Egy-egy törzsbokron pergő zajú egész csapatok vártak; aztán alig várták, hogy továbbálljunk. Ez van megint! Megint van hát megint! És soha úgy, mint eddig. A világon mintha minden felül akarna műlni önmagát, kénytelen volna erre a meghaladásra – de hát hogyan, mik a forrásai? Ki tudja. Én például – mit mondhatok? A bizonytalanságok tapasztalata tenné? Vagy épp ellenkezőleg? Kinéczek, a nagy fák ágai fehérek, cselekvésünk elenyésző eredményei tovább enyésznek – fogy, fogy a kitett ennivaló! tovább próbálnak valamit a maradandóság dolgában. Az biztos, hogy a csapatokban számos túlélő is van! Tőlük tudhatják az újak, mik is azok a helyek, ahol...! Jöttem haza, még laza

dél időben, az új etetőidény kezdete előtt; amikor még ezt számoltuk: ennyi meg ennyi napot is megúsztunk poharazás nélkül. Mit tudom én azt már! Csak ezt, ezt tudom, ami ismét elkezdődött, ami most már folyamatos. És kell is a folyamatosság. A tercp súlypontáthelyeződése: belül kerül. Már a holnapi pohárkiégészítésen tanakszom, kell, ami kell, a meglevő harmincnégyet keveslem, hattal megtoldandó! Ezek a bokorvert, kormos, piszkos, szélharang poharak... e lombrejtekcüek... leszartak, karmoltak, ütöttek, csípettek, ázottak; mit tudok én arról az állandóról, mely nem várakozás és nem csalódás. Van, több, mint ameddig én elérhetek vele, velük; s „épp ameddig elérek”, majd.

ZALÁN TIBOR

Töprengések Tandoriról – három megtorpanásban

Arra az istenkísértésre azonban mégsem vállalkozhatom, hogy Tandori Dezső műveinek az clemzésébe ártsam magamat. Részint olyannyira bonyolult, sokrétű, s főleg terjedelmes az eddigi oeuvre, hogy kevesen mondhatják el magukról azt, eligazodnak benne; hogy bonyolultsága nem kuszaságnak, sokrétűsége nem műfajtalankodásnak, terjedelmessége nem szómágiának, fonalát vesztett örült beszédkenyszernek tűnik. Részint joggal tarthatni attól, hogy még kevesebben vannak, akik a teljes életművet ismernék, az összes Tandori-könyvet olvasták, kiállításait megnézték, fordításait áttanulmányozták volna. Hiszen féltő, hogy az ő költészetének megítélése nem nélkülözheti a más műfajokban létrehozott alkotásokkal történő összehasonlítást, legyen az mackós vagy gombfocis könyv, álnéven írott bűnügyi történet...

Joggal merül föl tehát a kérdés: mit akarok én most Tandoritól, miért és főleg mit fogok írni róla, erről az egészen érdekes és kiváló művészlől. És itt következik az első megtorpanás. Ha magamba nézek, be kell valljam: én a többséghez tartozom. Egyetlen Tandori-krimet nem olvastam például életemben, főként azért nem, mert utálok a krimiket kora ifjúságom óta. A gombfocikönyveit hírből ismerem csak, mert sem a gombfoci, sem az angol bajnokság különlegesen zseniális szisztémája nem érdekel.

Sőt, be kell valljam, Tandori verseinek is csak töredékét olvastam. Többséget, kevesebbjét? Egy ilyen intenzitással, ekkora termelőerővel *folyamatosan, szinte napi penzummal* dolgozó művész esetében, ez, úgy gondolom, nemcsak nehezen kiszámítható, de tényezőként el is hanyagolható.

Akik költőnk verseinek csak töredékét olvasták, talán nem vesztettek semmi pótolhatatlant, illetve úgyis mindent elmulasztottak. Benne ugyanis az a legfantasztikusabb, hogy jóllehet műveiben abszolút kiismerhetőnek

tűnik, a fölényes, már-már hivalkodó nyilvánvalóságok mögött rendkívül koherens rendszer, nehezen leírható – főbb vonalaira szűkíthető – filozófiai vonulat húzódik meg. Innen eredeztethető minden bizonyos monomániája, ahogy fúrótoronyként hatol témáinak a mélyére, több tucatszor, lehet, nem túlzás, több százszor megírva ugyanazt. Az olvasót persze többnyire gyöttri, sőt, bosszantja egy idő után a mindig az ő-n hangsúlyos Tandori sűrű semmittevése – mi mást is tehetne egy lírai hős –, vagy újabban a versei szakadatlan verébcsiripelése. Mindez azonban nem meglepő, sőt, a pályáiv ismeretében még érthető is.

A pályát kezdő Tandori szinte csak azt írta le, amit lehetetlen volt nem kimondani – ami a művek mögött húzódó csendbe már semmiképpen sem fért bele. Az elhallgatás művésze volt tehát, a fegyellemmel kezelt formaké, a hermetikus – más ráközelítéssel esszenciális, így fölbonthatatlan, színtagmatikus – közlések költője. Mesterien formák közé fegyelmezett közlemények voltak ezek, szokatlanok, mert a jelenségen túli tartományból hoztak hírt abban az időben, amikor a költészet – de általában a művészetek is – a megragadható, látható, leképezhető/leírható világgal, vagy a közösségi létformák költészetben – művészetekben – lehetséges adekvációival voltak elfoglalva. Tandori tehát már ekkor bejelentette különutaságát, elhatározását, hogy saját paraméterei szerint fog végighaladni az általa érinteni kívánt – érinthető – területeken.

Anakronisztikus volt *akkor* ez a költői attitűd, benne kevesen ismerték fel az alkalminál messzebbre tekintő következtetességet, a későbbi állandóságot, melynek azóta is hol interferenciája van az egyes időszakokkal, hol már-már végletesen és lehetetlenül idegen azoktól. Ebből következik, hogy bár Tandori tűnik a legváltozékonyabb költőink egyikének, épp azon kevesek közé tartozik, akik szinte változatlan „programmal”, körülményeiket, az éppen aktuális divatokat, a társadalmi és/vagy politikai kihívásokat figyelmen kívül hagyva alkotnak. Éppen ezért nem válik zászlóvá, noha számtalan követője, még több epigonja és meghamisító utánköltője akadt és akad napjainkban is. Itt kellene elkövetkeznie a második megtorpanásnak. Tisztázni kellene, ki ez a Tandori Dezső, mi a szerepe költészetünkben, egyáltalán irodalmunkban. A dolog azonban nem egyszerű. Én például (bár ez messze nem jelent semmit!) abban az egy évtizeden is túl nyúló periódusban, mióta az irodalomban megpróbálok részt venni, egyetlen egyszer nem láttam őt „élőben”. Nem zajongott az írószövetség éttermében, nem fészkelődött hosszúra nyúlt üléseken, nem tolongott előadóesteken, író-olvasó találkozókon... Ezek alapján könnyen kijelenthetnénk, hogy nem tevezője *irodalmi életünknek*. Ez persze nincs így. Kevés író mondhatja el magáról, hogy *jelenség*, hogy alkotói személyisége és a létrehozott opusok egymástól elválaszthatatlanok, egymásért felcsejnek és egymás hatását emelik/rontják – az olvasói elvárások szintjéről megítélve, szemlélve mindazt, amit csinál.

Tandori adomáknak, vicceknek, legendáknak, áskálódásoknak és könyvelmű lgyintéseknek, csodálatoknak és lefitymálásoknak a szüntelen tárgya.

Jelenebb és jelenlevőbb így a hordószónokoknál, az irodalom felszentelt organizátorainál. „Könnyű neki, ha soha nincs jelen schol” – hallom a kifogásokat. Erre csak egyetlen válasz létezik: meg kell próbálni ezt a faj-

ta nemjelenlétet! Keveseknek fog sikerülni! Nem Tandorit védem – vagy dicsérem – amikor feltételezem, hogy számos kortársunk kerülne kényelmetlen helyzetbe, ha „közéleti” tevékenységét kivonnánk a megítélésben döntően közrejátszó tényezők közül. Kiderülne, hogy fájdalmasan soványka és jelentéktelen a *mű*, az irodalomban elfoglalt *pozícióhoz* (ismertség, elismertség, népszerűség, keresettség stb.) képest. (Ha itt, most, valaki úgy véli, konkrét személyekre céloztam, téved. A fentebb említett jelenség olyan elterjedt ifjabb és idősebb irodalmáraink körében egyaránt, hogy nehéz lenne „személyeskedni” – talán fölösleges is; de mindenképpen eredménytelen. . .)

Bármit is gondolunk róla, bárhogyan is ítéljük meg a nálunk bevált költőmakettsor ismeretében, Tandori új költőtípust testesít meg, kinek központi kategóriája a *munka*, szemben a *tevékenységgel*. Remetei visszavonultságban telnek a napjai és papírlapjai. Olyan elvonultságban, ahová nem szűrődhetnek be a mindennapos zajok, de ahol állandó látogatók Európa és a világ *kultúrái*. Ír rendelésre és rendelés nélkül, megadott és kitalált formákban; fordít, rajzol, fest, s ki tudja még mi mindent csinál. Munkaideje egy gyári munkását kétszeresen is meghaladja, munkaintenzitása pedig – általános megrökönyödésre – szinte már felmérhetetlen.

Tandori tehát mesterembernek, profinak tekinti magát, aki nem vár feltétlenül ihletre, sugallatokra, mert tudatában van részint tehetségének, részint nem mindennapos felkészültségének. Ez a versrekészség alakítja ki azokat a végtelennek és szerkesztetlennek tűnhető kompozíciókat, melyek manapság jellemzőek rá, amelyek a legtöbb értetlenséget, egyúttal csalódást váltják ki az olvasókban.

E változás gyökereit, magyarázatát, érzésem szerint abban a korszakos könyvben kell keresnünk, melynek a címe *Egy talált tárgy megtisztítása* volt. Ennek a sárga kötetnek a jelentőségét és hatását, sőt, még önértékét sem mérte fel kellő alapossgal a kritika. Azt az omlást, mely a hetvenes évek végétől következett be a magyar költészetben, már kénytelen kellettlen figyelembe veszi, sőt, a maga módján magyarázza is. Azt azonban, hogy az egykor oly szilárdnak és omolhatatlannak tűnő partfalat mi mosta alá, illetve miféle erózió okozta az úgynevezett nemzeti versmodell és tematika megcsúszását, kevésbé firtatja. Mi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy a korszaknyitást egyedül Tandori bűnének tekintsem, vagy az ő egyedüli érdeméért büntessem fel. Tény azonban, hogy az 1973-ban megjelent könyv egészen elképesztő volt az abban az időben forgalomban levő költészeti játék szentenciáinak a tükrében. Tudnunk kell, hogy a környező államokban – a szocialisták közül elsősorban Csehszlovákiára és Jugoszláviára gondolok – már megvoltak e könyv nagy újításainak az előzményei, vagy éppenséggel megfelelői. Esetünkben az a legfontosabb, hogy új(don)ság és kiugró tehetség összetételalkozásának lehetünk tanúi; a költő nemcsak áttemeli költészetébe – így költészetünkbe is – ezeket az új megszólalási lehetőségeket, de rögtön át is alakítja segítségükkel addigi hangját, témáinak hangszerelését. Mindezt a legnagyobb természetességgel, hozzáértéssel. Pedig kettős értelemben is kockázatos volt a vállalkozás. Tartania kellett a korszak uralkodó irányzataitól – ha visszaemlékszünk, ebben az időben érhetette el csúcspontját például a nemzeti forradalmi-romantikus irányzat, melynek legjellegzetesebb képviselői

a *Kilencek* költői csoport körül rendeződtek. A másik oldalon – nem idegenül az említettekől – még prioritást élvezett a hatvanas évekből átnyúló közéleti költészet. A mind formájában, mind szemléletében ezektől idegen Tandori-költészet kellő indulatokat váltott ki, s kevesekben indukálta a megértés, vagy legalább a tolerancia szándékát. Ez persze tart mind a mai napig.

A harmadik megtorpanás következik el: Tandori, aki vállalja a költészetnek ezt az – immár mérhető, hogy az utóbbi húsz év egyik legjelentősebb és hatásában talán legerősebb – áttörését, nem halad tovább a Talált tárgy... könyvben kijelölt úton. Ennek a magyarázata nem könnyű, de nem is lehetetlen. Az igazán eredeti, teremtő (*felfedező*), s nem reprodukáló típusú költő egy-egy formai megoldással csak addig él, amíg a számára benne rejlő lehetőségeket ki nem aknázza. Ha ez a pillanat elérkezik, azonnal vált (– így lehet a szüntelen változásokat/váltásokat az állandóság jeleként felfogni és értelmezni –) és újabb formai jegyekkel frissíti fel megszólalását, dimenzionálja át élettartalmait.

Természetesen a „cserben hagyott” formák az új rendszerben majd megjelennek, átformálva a rendszer elemeit, illetve, átformálódva azok hatására.

Így történt ez gyaníthatóan Tandorinál is, aki a verzzétbontásos korszaka után – a szétbontás fontos felfedzéseivel megerősödve – a szonettformában keresi újabb távlatait, jelentős változtatásokat eszközölve a legszigorúbbnak tűnő szerkezeten; azaz, vizsgálni kezdi egyúttal a szonett jelenkori távlatait.

Az eddigiekből kiderülhetett: olyan költőről van szó, aki eddig szinte minden külső hatástól függetlenül, belső iránytűjére támaszkodva, félelmetesen tág műveltségélményét háttérként felhasználva haladt előre; patetikusabban, de nem pontatlanabban: mind magasabbra.

Nem az a fajta költészet az övé, mely kieroszakolta a szeretetet vagy a rajongást, de megköveteli a figyelmet és az azonosulást. Nem megy divatok után, *csak* divatot teremt, úgy, hogy a követőivel már nem áll le együtt divatolni. Olyan költészet ez, mellyel nehéz – szinte lehetetlen jelenidejében – elszámolni, de amellyel számolni kell, s szüntelenül.

Am végezetül nem hallgathatjuk el azt az általános aggodást sem, mely mostani „verebs” korszakában körülveszi. Ettől az aggodástól – minden igyekezete ellenére – e sorok írója sem tudja függetleníteni magát... Legfőbb félelem, hogy ez a teremtő agyú és erejű költő önmaga másolójává hull szét, tematikátlanná, sőt, témátlaná szürkül, formátlanodik.

Itt bomlik ki harmadik megtorpanásom miértje. Ezt a korszakot már nem tudom az általam felvázolt képletbe beilleszteni. De ez lehet a képlet hibája, sőt, valószínűleg azé is. Mindenesetre jómagam mostanában szintén a váltást várom. Ahogy a *Herakleitosz utóidényben* ciklussal váratlanul megírta a legjobb, s legérvényesebb magyar konkrét költeményeket, úgy bármivel előhozakodhat holnap, vagy holnapután. De ha a mai verseit írja tovább, sem lehetünk elégedetlenek: hiszen *az sem lesz kevés!*
Sőt.

A vád szavait hallotta

— hangjáték —

Szereplők:

Fiatal férfihang	FF
Lányhang	LH
Női hang	NH
Idős férfi hangja	IF

A megszólalásról:

A hangoknak megállás nélkül járkalniuk kell egyik oldalról a másikra és viszont. Mintha a szereplők egy pillanatra sem állnának meg, hogy egymásra pillantsanak, vagy egymásnak intézzék a szavaikat. Ahol az egyik szereplő befejezi a szövegét, ugyanazon a ponton szólal meg a következő, mintegy folytatva az előző járkálását. A zene pedig nagy hálóként terül a bolyongó hangok fölé (mindvégig jelen van), összefogva, békítve, hangon túli csönddé oldva azokat.

FF: Nézd a kezemet. A kezemben pohár, a pohárban hideg víz. Feléd nyújtom, vedd el, idd meg, s én fehér kendővel törölöm le a szád széléről a vízcseppeket. Szép pillanat lesz, majd megérted, mentes erotikától, ne húzd össze magadon a blúzod. Ha fázol, betakarlak, meleg takarót csavarok köréd, remegésed álommá oldja a homály.

LH: Tudom, hogy nem hozzám beszélsz. Tudom, kinek mondtad ezeket a szavakat. Neki nyújtod a vízzel telt poharat, az ő ajkát akarod a kendővel megérinteni. Fázom, de a takaród sem tudja felmelegíteni a bennem remegő hideget. Nem akarom, hogy te nyújtsd felém az álmodat, hogy a másnak kiszenvedett álmodat bennem veszítsd el.

FF: Kiöntöm a vizet.

LH: Mindegy. Öntsd ki.

FF: Megiszom én. Majd töröld le a szám széléről a vízcseppeket, utána takarj be, fázom.

LH: Nem akarok a kendőhöz érni. Nem nyúlok a takaródhoz.

FF: Maradj itt, valamit el szeretnék mondani még.

LH: Nem akarom, hogy elmondd. Bűnös vagy.

FF: Tiszta vagyok, nem vétettem senki ellen,

LH: Ellenem vétettél.

FF: Talán csak ellened. Egyedül... ellened.

LH: Beismered? Ugye, beismered?

FF: Nem. Nem tudom, mi a bűnöm. De ha úgy érzed, vétettem ellened, akkor már bántottalak...

LH: Elmegyek.

FF: Tudom. Ne csukd be magad után az ajtót. Látni akarom, ahogy a folyó kövén kihülnek majd a lépteid.

(Szünet)

IF: Mióta meghaltam, sokkal többet foglalkozom veled. Van időm veled foglalkozni. Megváltoztál. Nem értékeled a lépéseidet.

FF: Hiányzol. Te tudad egyedül, hogy jó vagyok.

IF: Jó? Mit jelent az, hogy jó? Nem ölsz?

FF: Nem ölek. Ez sem kevés. Elfogadom az életet.

IF: Miért? Egy esélyed lehet a szeretetre?

FF: Esélyem lehet. Adok neked vizet. Idd meg.

IF: Másod nincs?

FF: Nincs. Adok vizet, idd meg. Utána megtörölöm a szád szélét. Nézd ezt a fehér kendőt. Ezzel akarom megtörölni. Akarod?

IF: Nem akarom.

FF: Igaz, hogy madarakba költözött a lelked, s most ott röpködsz folyton a Duna fölött?

IF: Fáradt vagyok az ilyen csacsiságokhoz. Mondd azt megint, hogy jó vagy! Szeretem hallani, amikor monlod.

FF: Jó vagyok.

IF: Öntsd ki a vizet és tedd el a kendőt. Megint szerencsétlenkedsz! Miért hagyod nyitva mindig az ajtót? Miért hagyod mindig nyitva az ajtót?

FF: Várok valakit.

IF: Rosszul gondolod. Ha megérkezik, nem tud majd kopogtatni.

FF: Hát azért. Ha kopogtatna, túlságosan összercezzennék.

(Szünet)

NH: Mindent el kell mondanod!

FF: Nincs mit mondanom. Itt állok előtted és nem tudok mit elmondani.

NH: Nekem mindent tudnom kell. Ugye, ezt megérted? Ugye megérted azt, hogy mindent tudnom kell. Megértesz, ugye?

FF: Megértem. De nem akarok semmit sem elmondani. Nincs mit mondanom.

NH: Tudom, hogy elkövettél valamit. Remeg a kezében a vizespohár.

FF: És ha nem követtem el semmit? Miért gondolod, hogy valamit is elkövettem azon túl, hogy élek?

NH: Megérzem. Ahogy itt állsz és el akarsz rejtőzni előlem. Kialvatlan vagy és mindenre összercezzesz.

FF: Összercezenek, mert kialvatlan vagyok. Aludni szeretnék, meleg takaróba burkolózni, hogy elmúljon a remegésem.

NH: Most beszélned kell. Mindent el kell mondanod nekem! Majd egyszer megértesz... még megértesz!

FF: Fáj most nekem a hallgatás, hidd el. De nincsenek bennem szavak, olyan szavak, melyeket megértenél. Idegen nyelven beszél bennem valaki. Ne hallgasd őt ki, kérlek! Fájdalmat okoznál neki.

NH: Add elő! El akarom vinni, félttem tőled. Majd elviszem, s te keresel mást, aki másik nyelven fog benned megszólalni. Ő az enyém.

FF: Nincs nálam, hát nem adhatom vissza. Menj, keresd meg, keresd máshol, másnál, adj innia, mert szomjas, töröld le a szájáról a vízcseppeket, ha ivott.

NH: Mutasd meg a kendődet! A kendődet akarom látni. A kendődet!

FF: Elveszítettem. Valaki elkérte. Nincs rajta senki szájának az emléke. Üres és érintetlen a kendő.

NH: Add ide a poharat! Add, kérlek, hadd nézzem meg a poharadat.

FF: Leejtettem. Látod, most összetörött. Nincs másik poharam. Hogy adok innia annak, akit várok, aki eljön valamikor, hamarosan eljön, érzem.

NH: Kopogtak.

FF: Nem, nyitva van az ajtó.

NH: Megint kopogtak. Megnézcm, ki keres.

FF: Nem, ne nézd meg! Nem jöhetett senki.

NH: Valaki sír az ajtó előtt. Nem hallod? Nem hallod?

FF: Becsukom az ajtót. Huzat van.

NH: Valaki sír az ajtó előtt. Megismcrem a sírását.

FF: Tévedsz. Nem ismered ezt a sírást. Ez az én sírásom.

(Szünet)

LH: Én megbocsátok neked. Nézz nyugodtan a szemembe – én megbocsátok.
Nem foglak kínos helyzetbe hozni soha. Megértelek, és nem mondom
azt, hogy gyűlöllek.

FF: Mert gyűlölsz?

LH: Nincsenek érzelmeim számodra. Nem tudlak megérteni az érzelmeimmel.

FF: Akkor hazudod, hogy megbocsátottál. Csak hazudod.

LH: Esküszöm, hogy megbocsátottam.

FF: Nincs mit megbocsátanod. Megbocsátod a mágnesnek, hogy magához
rántja a szöveget?

LH: A szögnek nem bocsátom meg a mágneset!

FF: Kegyetlen vagy, igazságtalan, valahol mélységesen igazságtalan.

LH: Ez most nem érdekes. Én itt nem vagyok fontos.

FF: És én miért vagyok fontos?

LH: Te sem vagy fontos.

FF: Akkor pedig végképp nem tudom, mi a fontos.

LH: Nagyon jól tudod, mi a fontos. Amit elkövettél – az fontos.

FF: Mit követtem el? Mondd meg végre mi az, amit elkövettem.

LH: Ha nem tudod, akkor tényleg bűnös vagy.

(Szünet)

NH: Nagyon szenvedsz?

FF: Nem akarok magamról beszélni. Ha szenvedek, magamnak szenvedek. Ha nem szenvedek, egyedül magamnak nem szenvedek. Egyedül akarok maradni a sorsommal, a gondolataimmal.

NH: Nem jó, ha elzárkózol a bánatoddal. Nem tudunk segíteni neked.

FF: Miért kéne segítenetek?

NH: Kítaszítottnak érzed magad. Jól érzem, ugye?

FF: Ezt nem lenne szabad kérdezned. Ti taszítottatok ki.

NH: Nem tudod, hogy miért?

FF: Nem tudom. Mondd meg, kérlek!

LH: Erről csak te beszélhetsz – nekem. Egyébként sem taszított ki téged senki. Csak amit tettél...

FF: Beszélj arról, amit tettem!

NH: Arról is neked kell beszélned – egyszer.

FF: Mikor... egyszer?

NH: Amikor el akarsz mindent mondani.

FF: Hogyan mondhatnám el neked, hogy jól vagyok? Megértenéd-e, ha elmondanám?

NH: Megérteném. És el is hinném. Én tudom, hogy jó vagy. Csak...

FF: Csak mondjam el... mondjak el *valamit*, valamit, amit hallani akarsz tőlem.

NH: Csak mondd el!

FF: Azt álmodtam, hogy a nagyapám lelke egy madárba költözött. Azóta ott repked a Duna fölött, sír és keres engem, haza akar térni hozzám, de nem talál. Kerese mindenütt, de nem találom én sem őt. Összeszorul a szívem, ha madarat látok.

NH: Milyen egyedül lehetsz.

FF: Azt álmodtam, hogy valaki kopogtatott az ajtón, és amikor belépett hozzám...

NH: Ki volt az?

FF: Látod, egy ideje már álmodni sincs bátorságom. Nem merem az arcába nézni. Állt az ajtóban, várt, sokáig várt az ajtóban. Azután elment.

NH: Milyen ruha volt rajta?

FF: Nem tudom... de úgy emlékszem... nem volt rajta ruha... meztelen volt, gyönyörű, ragyogó meztelenségben állt ott...

NH: Hazudsz. Volt rajta ruha!

FF: Miért kérdezed, ha az álmaimat is jobban akarod ismerni nálam? Már soha nem fogsz hinni nekem!

(Szünet)

FF: Kopogtattál?

LH: Nyitva volt az ajtó.

FF: Miért jöttél?

LH: Erre volt dolgom.

FF: Mi dolgod lehetett itt? Errefelé csak az jár, akinek velem van dolga.

LH: Nyitva volt az ajtó.

FF: Mindig nyitva hagyom. Valaki mindig betér ide.

LH: Vársz valakit?

FF: Lehet. Én már úgy vagyok: nem indulok sehová. Ülök és várok, és nem tudom soha, ki jön el hozzám. Eljön valaki, időzik egy keveset, elmegy, elviszi hátán a tekintetemet.

LH: Hideg van itt.

FF: Megszoktam. Nem akarsz kinézni az ablakon?

LH: Nem. Tudom, hogy nincs ott semmi.

FF: Nem akarsz leülni?

LH: Nem. Nincs széked. Az ágyadra nem ülök.

FF: Beszéljek neked a bűneimről? Akarod?

LH: Nem akarom.

FF: Akkor hallgatok.

LH: Akarod, hogy itthagyjam a lépteimet, amikor elmegyek, a folyosó kövén?

FF: Nem akarom. Csukd be az ajtót... ha majd mindörökre elmész...

(Szünet)

IF: Még mindig azt képzeled, hogy madárba költözött a lelkem?

FF: Tudod, érzem, itt vagy valahol, mindig jelen, el kell képzeljelek. Ne hagyd, hogy ilyen banálisán tudom csak elképzelni a létezésedet.

IF: Ne mentegetőzz. Ha bölcsőbb lennél, bizonyára nem szeretnék ennyire!
Mitől vagy ilyen elesett?

FF: Semmi. Úgysem értenéd meg!

IF: Még nem monadtam ma, hogy jó vagy.

FF: Nem is fogom mondani. Te hiszel abban, hogy én jó vagyok?

IF: Persze, hogy hiszek. Aki így ki tudja mondani „jó vagyok”, annak tiszta a lelke.

FF: Látod, én már nem tudom így kimondani.

IF: Mert nem mered. Valamitől elgyávultál. Ha így fogod folytatni, a végén még tényleg gazember lesz belőled.

FF: Ha értenéd...

IF: Ne bosszants! Utálom a nyámnyila alakokat. Szomjas vagyok, adj innom!

FF: Nincs poharam. Összetörtem.

IF: Ne aggódj. Hoztam neked is poharat.

FF: Figyelmes vagy.

IF: Azután töröld meg a kendőddel a számat, visszatetsző, ha egy öregember szája szélén vízcseppek maradnak.

FF: Nincs meg a kendőm se. Elveszítettem valahol.

IF: Mi lenne veled nélkülem? Hoztam azt is, újat.

FF: Mi lenne velem, nélküled! Olyan jó vagy.

IF: A halottaknak könnyű jónak lenniük, fiam.

FF: És az élők miért akarnak mindig jók, mindig csak jók lenni?

IF: Mert szomjasak. És nincs kendőjük, amivel megtörüljék a szájukat. Na, egészségedre! Te nem iszol?

„...mutatóujjuk árnyéka átsuhan a mocsokkal megrakódott égen”

(Zalán Tibor)

Ha ilyen látok-olvasok: „Kubista kép a balkonról”, feltehetően nyomban tudom, hol keressem a mediterrán-modernül klasszicizálódott élményforrást, merről találok a magam értékelő-útját oda. Ám ha ez üti meg a szememet: (*Kubista-versek a Balkánról*, s a meghökkentő eredendőség szövegminta egy vers küszöbére kerül, más indul el értelmi és idegpályáimon. Elsősorban a nagyon jó szokatlanság teszi természetessé a helyzetet; az olvasóit; s ezzel talán előmutattuk Zalán Tibor költői összetettségének egyik feltétlen elemét, nevezetesen, hogy a leírt szó, mondat, versszerkezet, szövegiség, ábrázolat *helyzetmivoltában* gondolkodik, s pedig nem úgy, hogy már meglevő szituációt óhajtana „visszaadni”, nem is akképpen, hogy a mű kimerülhetne a helyzetiségben – akció stb., – hanem a matéria megmunkáltságának és a szétsugárzó, de foghatatlan *közegnek* együtteseként lehessen csak tekinteni, olvasni, felfogni stb. munkáját. Tehát engem, e pillanatbéli olvasót, megállít az az újszerűségképzet, amit egy ilyen összetétel ad, egy ilyen verscím, mely már több mint belépő-sík, máris tér inkább, és azt hiszem, a *magunk tere*, a szokatlan eszközt tehát Zalán szervesen úgy használja – maian, hogy így mondjam –, oly módon újítja meg, hogy általa korántsem eltolni akarja a közelítést, nem hidegit, nem idegenít, hanem a bennünket körülvevő és átható organikus életképződmény számos tulajdonságát kívánja áttétellel vagy éppen áttétel nélkül még összetettebb alakban, de az ilyen költőiség eredményeként átvilágítással felérő rácszméltetés céljával *közölni* velünk; s bár fogalmi vagy esztétikai ez a közlés, evidenciája mégis elsősorban fizikai – vagyis olyasmi, mint a fizikában „a hő közlése” valamely testtel, vagy némely ennél is elemi-részebb folyamat. Az említett vers közelebbi vizsgálata – s a „balkán” valóságosan a földrajzi Balkán, látjuk – Zalán Tibor költészetének más fontos alkotórészeit is tárja: ilyen máris az érzékletesség, vagyis az elvont szándék épséges mellőzése, a tételes, „harcos” modernizmus helyes elmaradása. A megütő mozzanat és a szervesen ismert-élt anyag újszerű együttese: ha iménti szavainknak magunk akarnánk ellentmondani, máris megvolna egy „képlet”, amivel ezt a rendkívüli szuggesztivitású poézist jellemezhetnénk. Ám inkább idézem – felbontva persze, megengedhetetlenül, a vers nem indokolatlan rácsszerűségét – a bevezető sorokat: „*Eumolpiaszban ébredtek / Kövekből sugárzik rám a fény / Zöld / a fejem: hagymafej-zöld*”. Ehhez azonnal a *halak koponyája* társul, majd a vers-helyzetiség szilárdságához sosem ártalmas konkrét szituálás: „*Szembéjam megvadult lepkék szakítják át a parkban / balk jajjal idegen dallam ömlik bideg mellemre*”. Feltehetően a mindannyiunk számára ismerős állapot eddig sosem látott-hallott képe, képsora, rácszata ez; s mert érzékletesség, szóalak, fogalmi

apelláció, váratlan képtársítás, plaszticitás, hangélmény ennyire *egyszerre* ér bennünket, s a „modernizmus” semmi megszokott kattogása nem halatszik be a háttérből, vagyis a zene tökélyrel szól s a térhatás is teljes, figyelmünket a lélek érdeklődésének adományozhatjuk, s ezért jutunk el, a költő üdvére, jelentőségének hiánytalan visszaigazolására addig, örömmel, hogy hiszen ez velünk is megtörtént, álltunk vagy ébredtünk parkban így, heves élmények keresztvonalainak középpontjában, netán egy megfoghatatlan „kör” kerületén... de hogy ezt érezzük a versszerveződés minden mozzanatára szükség van, s ezek között olyan elemi erejűekre is, mint amilyen – hangsúlyozom: egymás társaságában! – a hagymafejzöld szín és a mell hidegsége, ismét fizikailag; és kell, hogy tovább is léphessünk, tehát a vers a helyzetiséget adja, a tartósságot, az evidencia megéledése után *életének* bizonyosságát is az időben, kell az olyan folytatás, mint ez: „s a hárfán a fájdalom világitó gipszkeze mozdul”. Annyira egyszerű clemek, mint az érzékletes ellentét, mint a mozgást és a mozdulatlanságot kifejező szójelleg vagy szótartalom: ilyen matériák sarjadnak itt eggyé, s ez ismét a vers egyik végső boldogulásmódja, megalkuvástalan clórchatolása – hová egyebüvé, ha nem az olvasó érzékelése és értelmező lehetősége felé, egyenesen odáig. A szín, a tér, a szituáció ebben a „balkán-versben”, ha akarjuk, még bizarr is, ezzel együtt hat – ismételjük a szót – evidenciával, eredendően a magunk dolgaként; s mennyire így van ez akkor egy olyan versben, mint amelyikben azt panasolja a költő, hogy barátai magárahagyták – az iménti mű is, ez is az *Álom a 403-as demokráciában* című kötetben található, Zalán Tibor második gyűjteményében –, s ahol a „helyzet” kibillentése talán végletebb, de a környezet megteremtésének esélye a stilizáció sokkal közelebbjegyű műveleteiből adódik. Tegyük hozzá: minden költőiséget *stilizációnak* nevezhetünk, ami eszköziségét illeti. A végeredményt már csak a meg nem értés vagy esetleg a sikerületlenség teszi *ily* hatásúvá.

Zalán költői merészsége, hogy – mint említettük – az „ügynevezett” modernség számos elemét is beletöri, beleolvasztja anyagába, és a stilizációkkal a végső határig megy a kanyarvétel maximumáig, a szakadékperem kavicspörgetéséig. És a végeredmény-mű a tördelt-éles és stilizált clemek minden valahai sajátosságát feledteti; sőt, azt sugallja, hogy köznapit terepünk is ezekkel az abszurdításokkal van tele; s mi a különbség a költészeti látásmód és a köznapibb-gyakorlatibb közt? Hogy a költészeti látásmód, korántsem a szépség elvét hajhászva, a bizarrul köröttünklevőt szervesnek, illeszkedőnek – de nem akármibe illeszkedőnek! –, helyes helyén szépnek, értelmesnek tudja láttatni, ehhez egyébre sincs szüksége – csekélység! –, mint hogy a csökkent érvű és értékű haszonelvűséget, ami még a hulladékkal-roncsalékkal is „jár”, mellőzze, ezek a kavicsok perdülnek le a szakadékba, efféle innen-maradás volna, ha a kanyarvételbe akármilyen bátortalanul csúszna. De nem csúszik, és Zalán versei tulajdonképpen *robajlanak*, szinte-kivágódnak, vakmerő pályát mennek, csaknem azt mondanám, eközben „udvariasságuk”, feldolgozott stilizációjuk, hogy annyi meglepő mozzanattal is hatnak, szokatlanul bizonyulnak, a merész küllemhez hasonulnak.

Nem érdektelen talán ennek alátámasztására egy egészen csekély kitérő,

verselemre, mely óhatatlan velejárá és együthtató a szakmánkban: a dikcióról beszélünk. Zalán versei is élnek a dikció eszközével, ám a dikció is stilizáltság, a végeredményből el kell tűnnie külön-hatásának; s mi eredményezheti ezt? Felszámlálhatatlan sok költői-tartalmi eszköz; említsük Zalánnal, a pálya vakmerőségét szemléltetendő, a két végletet: a fogalmi összefoglalást, tehát a hagyományosabb költészetben hagyományos gondolatíságot *mint foszjorvillanást*, és a kevésbé hagyományos költészetben hagyományos hiperérzékletességet *mint ugyanilyet*. Ettől a Zalán-versek mintha erősen lángolnának; és merőben ellentétes anyagok találkozására lobbantja tüzüket.

A magárahagyásos vers, hogy így említsük a történetesen hosszú és itt is zárójeles című művet, a sorok rendhagyó tördelésének eszközét a vers fő személyének hiteles kirajzolására használja. A pontok váratlan elhelyezésével ugyanilyen célból él. A kifejezések olykori túlhajszoltsága – még a belső stilizáció szintjén! – ezt *szolgálja*. És az egész együtt – idézzük magunkat, szerény meghatározásunkat: a vers mint a stilizáció és meghaladása! – a lassú *környezeti bánat és emésztődés* képét adja. Ellentételként, látszólag. Hanem ha ez az ellentételeztség nem lenne, a vershelyzet érdektelen maradna, köznapi pudvássága ily élethelyzeteknek. A lobogás igazolja az indulat bármikori csendjét, igazi jogát: hogy a fő személy többre lenne hivatva, alkalmasabb szerepet tölthetne be, mint ezt a sok-hallgatásos, sok-keserűsleges és sok-pálinkás versbéli. A vers monológjegyei egyrészt lehetővé teszik a mi szórakoztatásunkat célzó csapongást; másfelől ennek spontaneitását szervesnek követelik. A kettő együtt hat, s ami mégis külön-külön benyomás marad, túl a stilizáción, kettős. Egyike ezeknek a porondias bravúr, a másik a katarzis. Színpadot sugall mindegyik; ám ez még a stilizáció foka csupán. A meghaladásán azt érezzük: lét-elégtelenség. Mindannyiunké. Vagyis a mindannyiunkban ott lappangó, néha szervesen-szervetlenül kitörő, talán „örök emberi”, de mindig konkrétan szituált lét-elégtelenség-érzés, sőt, lét-elégtelenség-érzés-túltengés válik aktívva egy-egy ilyen Zalán-vers eredményes olvasatára. S közben valami kritikával is nézzük magunkat.

Ezek már nagyon összetett hatások és eredmények. Az eszközök kezelése kevés volna hozzájuk. Az eszközök megválogatása kevés volna. Zalán Tibor verskezelése szerencsésen nélkülözi az elszántságot vagy rászántságot; ami a nyelvet illeti, ott is. Több történik, úgy érzem. Nézzünk egy ilyen igen egyszerű vershelyzet az *(Ezüst repülők)* című munkából. A nyilakkal jelzett „repülés” szövegében – ahol a nyilak egyébként elválasztó tagolások is, verslélegzetek jelcí – többször is hirtelen nagybetűsbe csap a szóalási mód, a „kép”, s ez egyik efféle ilyen hármasságot ad: „halott GRAFIKAI JELEK ←— EGY ÚJ METAFORA ←— EGY ÜRISTEN” stb. Az elem önmagán belüli többszólamúságára akarom felhívni a figyelmet, arra az összetettségre, amely szétszórja és a helyzetiséget teremt meg, s az eszköziséget úgy hitelesíti, hogy az egyezményesen elfogadott szöveg-szokás-kép mintegy a beszéd, a közlés középszintjét adja, a kifejezendőnek vélt-szokott síkot-teret, s ehhez kapcsolódnak a kifejezhetetlenek, nem kifejezendőnek vélt járulékok, mint hogy a színészi megjelenítésben sem csak a leírt szöveg kel életre, hanem a gesztusok stb. sokasága veszi körül a dolog magvát; ha íróilag nézzük „a színpadot”, egy

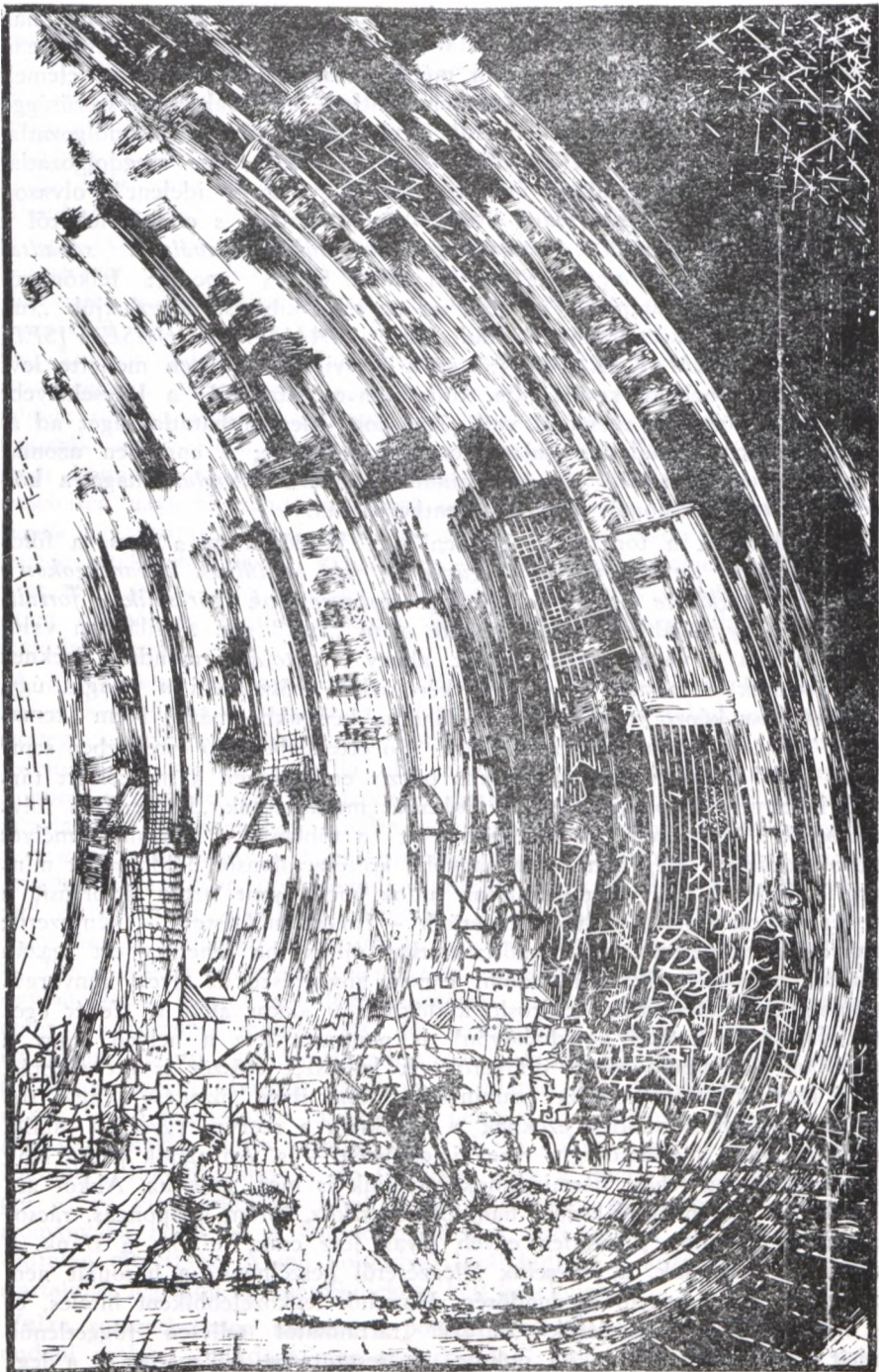
ilyen elfogultsággal. Zalán verse, hogy még egyszer visszatekintsünk a korábban mondottakra, magát a verset mint képződményt helyezi térbe, ez a kiinduló – még stilizációs – helyzetiség, s ez is eleme a végső hatásnak. De itt maradván példánknál: a hirtelen felcsapó, kiemelt fogalom eleinte mintha szakasztott párjával folytatódna, jel... metafora... És akkor bevág ez az „egy úristen”; ez a merőben más, több és „kevesebb”, mintha felborítaná a dolgot, ám persze „a dolog” csak így, kontrázva válhatik *ható képződménnyé*; máskülönben csupán regisztrálendő maradna, egy verselem a többi között. Felcsap a betűtípus változása? Visszahullana, ha *tartalma* nem adna felhajtóerőt. Természetesen a vers robogása már a közvetlen környezetben is más jellegű elemekkel és egységekkel, hatástényezőkkel stb. él; ezek történetesen nem tartoznak vizsgálódásunk körébe; kiemelt példánkkal Zalán versanyagának és versvégeredményének szerveztségét és jelentőségét kívántuk jellemezni; s az organikuságnak is többféle réteget, jegyét felmutatni. Az összetett hatást összetett eszközök alapozzák meg? Kétségtelenül. De az eszközökkel Zalán végbeviszi a valódi költészet tovább-magyarázhatatlanát; s ez természetesen a költői személyiség nagyobb rendű hiteléből credhet. Logikus, hogy a verseredmények egy bizonyos oldalról tovább építik ezt a nevezett költői személyiséget, értékesebbé teszik, az „emberi szituáltságot”. Remélhetőleg rámutat ez a példa arra is, hogy a szokatlan eszközű versanyagok figyelmen kívül olvasói és bírálói kezelése az emberi értékesség elhanyagolását jelenti és fokozza.

A jó költészet legbonyolultabb – látszólag a formai figyelmet magára vonó – képződményei mögött is valamely egyszerű, de felfokozott valószínűségnek kell meghúzódnia. A költő ennek tudatos feltárója, részben; másfelől ez a művelet „árulja el”, pontosabban: ugyan mi érne meg különben a fáradsát, a belevásodást, esetleg a – különböző fokozatú – pusztulást? A fő személyét mindig; a tudatos-tudattalan „elkötelezettség”; mi érne meg, ha nem ez, hogy: történik majd velem valami, amit – hadd idézzem parafázisként, pontatlanul – minden ért, csak ő nem, de a „végre” érhetően és sugallóan „megérti”. Zalán Tibor költészete az ilyen kiválasztottság lázjegyeit is hordozza; az ilyen kiszolgáltatottság hidegeiről tud. Talán csak a *magárahagyottság-vers* egyik bekezdése hatott rám így? Hogy megint a lázig s a hidegig jutottam? De ezt akkor hadd idézzem, megint a „semmitől megszólalás” jó példajaként talán, s az eszközök meglöbbanó, hasító egymásmellettiségére: „a hideg fásaszt. küldjetelek megleg takarót szegény tibornak. sajnálom. a salátástálban homályosan a gyermekkor...” A tagolásnak, ahogyan például a „homályosa” és a „n” külön sorba kerül, fontos szerepe van. Ez a költői formálás tartalmilag formailag „elmondhatatlan”; de fordítsuk meg a tételt – erre a versjellegre –, és visszaérkezünk egyik kiindulásunkhoz: az elmondhatatlanság tartományába hatol be a korántsem járulék eszközökkel az ily tudatos-tudattalan merészség. A mű holdudvar-lázát-hidegét a központibb jelentéstartalmak legalább egyenértékűjeként kell kezelünk.

Zalán rezzenthetetlen mestere a pontos ábrázolásnak. Alighanem, mint mondani szokás, „mindent meg tud csinálni”, ami – történetesen – az ő feladata a világból, melyben jár, s „ábrázolni” tudja, ahogy jártában a többi mozgás vagy statika körülveszi. És költészetének egységét érzem

abban a már ugyancsak említett tényben hogy az „eszköztár” nem él nála semmilyen külön életet; a „közléstárgy” és mikéntje, meg a vers-sugárzástér, mely tárgyain is beépül a műbe – tagolás, közbiciklatott elemek, kiemelések stb., ez a „vizuális elmondhatatlan” –, azzal az egyszerűséggel és újbóli „fejthetlenséggel” kerül elénk, amely a régi megdolgozatlan lét-matéria sajátja. Ez a jelentős költészet válasza a megdolgozatlan anyagból sugárzó lét-hiány érzetre. „Földfogyatkozás idelent”, olvasom most az idézni készült (*Vana Tallin*) című versben, s ez közelebből is az elmondottakra rimel. „Köztársaságot alapítunk és kiabálunk / sápadtak vagyunk és már szeretetlenné”, ez áll előtte. Utána pedig: felkönnyül, clownos lesz a matéria, s ez kell, az egyelőre-kibírás, nevezhetjük „túlélés”-nek is, eszközeül, módozatául. Íme: „FIAM –!– SOHASE VISELJ TÉLEN SZALMAKALAPOT§;” ez a § nyilván a gépen mellette levő idézőjel-rész helyett került oda, tudatosan-tudatlanul; a legcsekélyebb elem is a költészet egészéről vall, úgy, hogy megbonthatatlanságot ad az összességnek, meghaladva saját elenyésző mivoltát; s ennyiben azonnal Goethe megállapítására kell gondolnunk: minden *hasonlat*, maga a költészet is, tchétjük hozzá, szintén rezzenthetetlenül.

„Tévelyegnek a tornyok a ködben” így kezdődik ez a vers, a földfogyatkozásos, „a barangozók / szürke ég felé lendülnek a barangokon / de pirosan száll le a köd / Hunyorgó restaurátorok szürcsölik a forraltbort”, és így tovább. Zalán költészete arról „szól” ami a világban valóságosan van, s valamit akar tőlünk, ahogy *Kosztolányi* mondta. Ezeknek a verseknek a mestere nem akar kérdéseket erőszakolni a világra úgy, mintha kész képződményekkel szolgálhatna képünkbe máris. Nem „tematikus” tehát a szónak sem rossz, sem jó értelmében. Jó értelmében sem? Hál’ isten! Igen szépek az ironikus poézis credményei, a megcélzott tárgyú költemények pompás, hiteles faktúrát mutathatnak „közben”, s folytathatók... de nekem, ha megengedettik a legtöbb a magam személyes próbálkozásával elegyíteni, a legnagyobb költészetolvasói boldogságot mindig az jelenti, ha valami valósat tudok meg, amit aztán átforrósít a rettenetes csapongás, melyre meglétünk – ismét: hál’ isten! – kényszerít; ám az ellentételezés, az ellenőrizhetetlen újítás, ha lehet, s ezt igazán klasszicizálás-ellenzőként mondom, legyen anyagrésze az ilyen hunyorgásoknak, szürcsöléseknek, átpirosló ködöknek, s akkor akár a „fehér egerék futása... kockás konyhakövön” is pontosan lesz a helyén, vagy a pupillán csörömpölő törött dobverők. A költészet először is ott alkotás, hogy részeiből megalkotódik; azután lehet csak ilyen „üzenése” vagy sugallata. Mármost minden ezeknek a részeknek a szerves egységén múlik. Állítom, hogy a jelentőség – vagy jelentősség – is. Anyagunk pedig csak a megélt anyag lehet; bármi álmokban éljük is meg, csak az. Akkor azután, mint Zalánnál is látjuk, hangsúlyos eszköz, futam, csapongás, rácszat-forma, jelvilág s minden egyéb olyan lesz csak, mintha a szánk, a szemünk, a bőrünk, a lépéseink lélegzéséről beszélőnk; a hasonlat nem produkció már, hanem eredendőség. Hozzánk legközelebbiként hiteles, és – egyediségének mikéntjéről, „tárgyi” tartalmától teljesen függetlenül, tchát ha templomtorony, ha pokróc, ha restaurátor, ha madár – a legnagyobb távolságok létfogyatkozatlanságait ígéri. Sosem egyet; mindig a tragikus pluralitást. Ezt érzem most Zalán Tibor erős, nélkülözhetetlen költészetében.

Napló helyett I.

„Fáj, hogy a bóvirágok is igazságtalanul vannak elosztva.”

Lénard Sándor

„Egy költő naplója.” – Nem. Ezt a címet akkor sem tudnám vállalni, ha nem *ma*, egy nappal 1985 karácsonya előtt fognék neki az írásnak, hanem *azelőtt*. Abban a harmincnégy évig tartó *én, én... és megint én* (Ich, ich ... und wieder ich – mondogatta nagymama gúnyosan és nagyon találóan!) korszakban, amelynek az utóbbi hat hónap vetett véget... A naplóírástól ugyanis már akkor, *alanyi* koromban is irtóztam. Azt hiszem, elsősorban a velejáró visszhangtalanság miatt. És ebben a kérdésben most sincs változás. Szeretek írni *egy* embernek és *sokaknak*. De a papír soha nem is lesz számomra az ön-lélekgyógyászat eszköze; az egy síkba kényszerített pszichomonodráma nem az én műfajom.

Amit az alábbiakban megpróbálok leírni, nem lesz egyéb tehát, mint egyre szűkszavúbbá fegyelmezett, s gyakran még így is papirkosárra ítélt leveleim kiegészítése... „A szemérmes költő fából vaskarika” – írta rólam még 1979-ben, a *Heléna bálja* megjelenése idején egy kritikus. Meglehet, igaza volt. „Szemérmetlen” kitérülést itt és most sem ígérhetek, legfeljebb azt, hogy bárki, akit érdekel, bepillanthat azokba a költőnői(!) hétköznapiakba, amelyekben jól megfér (mert meg kell férnie!) egymás mellett a hajnali kettőkor rámtörő versírhatnék, s egy tökéletes műgondal „felépített” almáspite. Az utóbbit nem véletlenül emlitem.

Most, hogy egy lap érdeklődést tanúsít személyesre hangolt írói ügyeim iránt, igyekszem villámgyorsan tisztázni egy, az ujjakra száradt kelt tészta-nál (hogy stilszerű legyen!) levakarhatatlanabb félreértést. *Nem* vagyok a mai magyar líra ügyeletes konyhatündére. És nem saját költői lehetőségeim szűk (bár ha újabb verseim hosszú sora bárhol olvasható volna, kiderülne: egyre tágabb!) keretei űznek az ánizs és vanília tövébe. Egy frászt – mondtam volna erre a balítéletre vagy húsz éve, helikoni fűzfa koromban! Korántsem mondom most, hűvösen és jólnevelten. Egyszerűen arról van szó, hogy én az *anyagokban* még soha nem csalódtam. Mindig, mindenkor azt kaptam vissza tőlük, amit beléjük fektettem. Az almáspiténél maradvány: a liszt, cukor, élesztő, tojás, tej, fahéj, vanília és alma nem csap be, nem használ ki; abban a pillanatban, amint elkészül, visszaadja, pontosabban megtestesíti azt az energiát, ami belőlem származott. Kiuzsorázóim, kifosztóim mindig az emberek közül kerültek ki. De ezt sem bánom igazán. Rég volt, hogy először olvastam Rilke *Malté*-ját, és benne ezeket a sorokat: „Geliebte sein heisst aufbrennen. Lieben ist: Leuchten mit unerschöpflichen Öle.” „Akit szeretnek, elég. Aki szeret: kifogyhatatlan olajjal világít. (*Bor Ambrus fordítása.*) Akkor csak tetszett a szépen poentírozott

hatásos mondatpár, amely aztán később, *Halász Előd* szegedi Rilke-speciollégiumán még számtalan változatban előkerült. Írtam is legott egy harmatgyöngye verset, a rilkei Liebende-Geliebete-elmélet hatására: „Szere-tőből lassan / szeretté silányult” etc. Ma, amikor talán már megszolgáltam ama „kifogyhatatlan olaj” néhány cseppjét és a világitás jogát, ma tudom csak igazán, mennyire. . .

Valamikor mindenkit és mindent kibírhatatlan módon harácsoltam ma-gam köré – még a hóvirágot is. Mindig sokkal többet letéptem, mint amennyit lekvárrá válás nélkül haza lehetett volna vinni. „Hóvirágvágó-gép” – szabadon *Szécsi Margit* után – körülbelül ezt műveltem azokon a mecseki télutókon. Ma, 1985 szokatlan – és hóvirágmentő, abnormálisan enyhe – karácsonyának előestéjén, már gondosan vizes vattába burkolva hoznám le a Dömör-kapu melletti rétről a virágokat. (Persze, azt is „az én rétem”-nek hívtam!) Lchoznám, és szétosztanám. Szétosztanám, mert nemcsak a világvándora bölcsnek, a páratlan emberségtől morbid latin-amerikai anekdoták mögé rejtő orvos-írónak. Lénard Sándornak fájtak az igazságtalanul elosztott hóvirágok. Fájnak nekem is. Mert soha nem azok kapják, akik igazán örülnének neki. És talán azért is, mert jómagam ugyancsak hátul állok a virágosztásnál, még ilyenkor, Éva-nap táján is. (Annyi önzés, hogy ez még rosszul esik, maradt bennem!) A régi névnapi ciklámenek és születésnapjait (Nowotarsky boltjából!) nem jönnek utánam Pécsről, ide, Pesterzsébetre. Kihirdetem tehát a szükségállapotot, és veszek magamnak egy csokor fagyöngyöt. Természetesen a fehérből, amit az angolok „mistletoe”-nak neveznek, s amely alatt szabad a karácsonyi csók. . . S amelynek kedvesen együgyű szertartása ezúttal megmaradt az Eckersley-féle Essential English lapjain. Ettől függetlenül nincs, nem lehet panaszom erre az ünnepre. A finnországi tíz nap beváltotta, amit reméltem tőle. Megkaptam az előre – versben – megíjósolt „karácsony-infúziót”. A Finlandiát és a Kaupunginteatterit, esti bolyongást, a Balti-tenger jéggé fagyott homokján, egyszem, „Mi van a kezemben?” – játékkal kínált csokit a Péter-főzte vacsora után, és Ilkka barátságát. „Köszönöm még egyszer – későre jár már, vagy korán van? – az együtt töltött napokat, a szellemi vándorlást, a verbálakrobációt (néha el-elszabaduló szójátékaimat nevezte így!) – és a bűvárkodást. . .

jó éjt,
békés karácsonyt,
eperkosaras újévet,
meg hogy
légy jó: Ilkka”

olvasom századszor is karácsonyi levelét, s holnap a Helsinkiből utánam küldött epres (vagy inkább: szamócás!) tányérokka fogok teríteni. Nem tudom, mi vár rám, ránk, mindnyájunkra, 1986-ban. De a jövő teljes bizonytalansága (még mindig, lassan 35 évesen sincs „igazi” állásom!), s rengeteg, elvben-írásban elfogadott munkám sorsa sem tudja elnyomni bennem az ünnep örömét. . . A két kicsi vadul csomagol hetek óta, több tonna karácsonvi papírt és cellulot használtak el. Ajándékozási mániámat jócskán megörökölték. Más beállítottságú – adni nem tudó, vagy nem akaró – „ügyfeleik” éppúgy meg fognak lepődni annak idején, mint az enyémeik most. . . Mindegy. Ahhoz, hogy nekik is jusson a „kifogyhatatlan olaj”-

ból, ezt is meg kell majd élniük. A kellen, sokszor a visszautasításnál rosszabb alig-elfogadást. És – az ajándékozástól függetlenül is – a „küldő kezek taszítanak”-gesztust. *Kormos Pista*. Hogy ő mennyit tudott, pedig mennyire nem „lelkizett”, az emberi lélekről.

Ugyanitt, az előbb idézett *Vonzolnak piros delfinekben* mondja: „gyeckerrodba nem hagyod magadat visszarántani. . .”

Mi, költők (ha közjűk számíthatom magam!), többek között ebben különbözünk a „normális” emberektől. Egy félmondat, egy tekintet, egy érintés elég, és hanyatt-homlok rohanunk vissza a gyerekkorunkba. De a Másik Fél rendszerint okos, és meggondolt, igazi felnőtt, aki nemet int. Örzi ugyan a harmadik. . . , negyedik. . . , kilencedik karácsonyára kapott könyveket, a *Bambit*, a *Nils Holgerssont*, a *Május 35-öt*, de sem ezek, sem a gyerekkor nem igazán részei az életének. . .

A *Bambi* egyébként azért is került a felsorolásba, mert anyu visszaadta nekem az 1957-es első kiadást, egy finom, barnabetűs, karcsú kis kötetet, karácsonyi kanyaróm megédesítőjét. *Ma* már nyugodtan válaszolnék az Öreg kérdésére: „Nem tudsz egyedül lenni?” De igen. Tudok, és szeretek is. Úgy, mint a *készülődés* idején. Amikor Klára néni, ma is élő, kilencven évesnél idősebb magyartanárom, egy nagymamának címzett levelében kesernyés természetétől idegen líraisággal ezt írta rólam: „Sajnálom és irigylem sok szép fájdalomért ezt a kis (akkor 12 éves!) gyöngykagylót...” A gyöngykagyló „fedőnév”, legalábbis az utóbbi pár hónapban keletkezett verscímre vonatkoztatva, feltétlenül találó. Leginkább *A Dajka elkallódott monológja* esetében, amit valószínűleg parafrázisnak fognak minősíteni, pedig nem az.

Valódi fájdalom, valós élethelyzet rázott ki hajnali kettő tájt az ágyból, hogy papírt és tollat kotorjak elő. . . Sokak, sokunk közös gondja. Azoké a nők, anyaké, akiktől elvárják, hogy dajkálni-tudásukat, anyaságuk „színvonalát” anti-noiségük szavatolja. Mert egy anya, aki nem nyilvánvalóan *anyukás* külsejű – máris gyanús. Talán ezért igyekeznek – öntudatlanul is az elvárás szerint loholva – már a harmincas éveikben járó egy- vagy többgyerekes nők *szerelemre alkalmatlanná* maszkírozni-idomítani magukat. Idő előtt beletespedve az önálló vágyak és akarat nélküli Dajka szerepébe. Ennek a gyerekekre is visszaütő (ridegségben és valóságos püfölésekben megnyilvánuló!) alapállásnak próbálok hadat üzenni a versben. És még valaminek. Annak a balgaságnak, hogy a szerelemhez való jog a tizen-huszonéves kor után rohamosan csökken.

Pedig – különösen a későn érő alkatoknál – ez az időszak még csak az érzelmi ujjgyakorlatok ideje lehet. És sok társtalan, vagy társas megaluvásban eltöltött évnek kell eltelnie ahhoz, hogy valaki vállalni merje mindazt a „nehéz munkálkodás”-t (Saint-John Perse nevezi így a szerelmet a *Bójákban!*), amelynek során egy férfi és egy nő *emberpárrá* válik. Ami egészen mást jelent, mint a közös folyószámla és a megosztott járom. . . De különbözik a nem kevésbé ellenszenves palotapincsi-pozíciótól is. Az utóbbiról jut eszembe: holdog lennék, ha bennem is megvolna *Emily Dickinson* fénlő, büszke öntudata: „*Vágd szét a pacsirtát – benne a zene. / Ezüstbe burkolt rétegek. / Megmarad néhány nyári hang, / Mire a flóták megöregszenek.*” (861. sz. vers, *Károlyi Amy* fordítása.) De nincs. Egyre gyakrabban megcsik, hogy a legőcskébb flótával elcserélném a pacsirta-

létben megőrizhető, magasabbrendű ifjúság minden esélyét... Mert a pacsiirta *fárasztja* az olcsó hangszerhez szokott fület.

Vissza a jelenbe. Nem jó ez a mostani karácsony. Főleg azért, mert Andris nagyon csúnyán köhög; ha bármelyik gyerek beteg (csak kicsit is!), teljesen ijedt kótlóssá válok, százféle házi és patikai módszerrel próbálok egyszerre. Azt hiszem, a minden anyát jellemző féltés mellett bennem még az önvád is dolgozik. Ilyenkor, ha baj van, az az érzésem, nincs jogom egy darab papír mellett üldögni, legalábbis, amíg fel nem nőnek. Persze, jobbik eszemmel tudom, hogy ez örültség, mert a nem-írás a végletekig szétrombolná azt is, amiért kedves vagyok nekik... Azt a *másságot*, ami éppen ebből a gyerekszemmel valószínűleg irreális „játsszasi dolog”-nak tűnő elfoglaltságból származik...

Nemcsak meséket olvasok – a gyerekeknek és magamnak –, de a *meséről* is. Most éppen *Bettelheim* könyvét, *A mese büvölete és a bontakozó gyermeki léleket*. Bontakozó gyermeki lelkeknek sok egy kicsit, hogy ebben a könyvben Piroska kapucnijától az égigérő paszulyig minden de minden szépszimbólum. Van azonban egy fejezete, amin ugyancsak sokat töprengtem: „A szörnyet a hősnő szeretete és odaadása változtatja vissza emberré. A gonosz varázs csak akkor oszlik el, ha a hősnő igazán megszereti a szörnyet.” (*Az állatölegény* című fejezetből.) Gyönyörű volna, szinte túlon túl szép, ha a mindennapokban is ez játszódna le. Csakhogy: a szörnyek ellenállnak, nem változnak vissza emberré, akkor sem, ha szegény hősnő megvész a szerelemtől. Legalábbis az esetek többségében. Mintha a „szörnyek”, azaz valamilyen módon deformálódott lelkek, örömeiket lenék saját torzulásaik makacs örögzetésében.

